

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΑΦΟ ΤΟΥ ΑΛΑΒΑΣΤΡΟΥ ΣΤΗΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Καλλιόπη Λιμναίου-Παπακώστα
Αρχαιολόγος

Ο Τάφος του Αλαβάστρου, όπως έχει καθιερωθεί να ονομάζεται, αποτελεί τμήμα ενός σημαντικού ταφικού μνημείου της Πτολεμαϊκής Αλεξάνδρειας. Βρίσκεται στο ανατολικό άκρο της αρχαίας πόλης, στο σημερινό τομέα των κοιμητηρίων των Ξένων Δογμάτων, και συγκεκριμένα στο Λατινικό νεκροταφείο, πολύ κοντά στα ελληνορθόδοξα κοιμητήρια.

Βρέθηκε τυχαία στις αρχές του 20ού αι. (1907), ανασκάφηκε και μελετήθηκε αρχικά από τον Ε. Breccia¹, και αργότερα από τον Achille Adriani, ο οποίος μάλιστα τον αναστήλωσε γύρω στο 1937².

Όπως έχει αναστηλωθεί, ο τάφος (ό,τι έχει διασωθεί από αυτόν) αποτελείται μόνο από τον προθάλαμο, που είναι μακεδονικού τύπου (εικ. 1, 2). Ο τάφος είναι σημαντικός γιατί είναι κατασκευασμένος ολόκληρος από ογκώδεις μονόλιθους αλαβάστρου. Οι διαστάσεις του είναι 2,63 x 3,45 x 2,70 μ. Το υλικό είναι πολύτιμο, και έχει μεταφερθεί από τα ορυχεία της Άνω Αιγύπτου, γεγονός που αποδεικνύει τη σπουδαιότητα του νεκρού, για τον οποίο ο τάφος προοριζόταν.

Τα χαρακτηριστικά του τάφου είναι τα εξής:

- α. Είναι καθαρά μακεδονικού τύπου.
- β. Οι εξωτερικές πλευρές των τοίχων είναι ακατέργαστες (εικ. 1, 2), γιατί πιθανότατα ήταν καλυμμένες από όγκους χρωμάτων που σχημάτιζαν τύμβο.
- γ. Οι διαστάσεις είναι παρόμοιες με αυτές των βασιλικών τάφων της Βεργίνας.
- δ. Το θυρώμα της εισόδου, που οδηγούσε στον κυρίως θάλαμο (εικ. 3), είναι δωρικό. Η μελέτη του κυματίου του θυρώματος μας παραπέμπει

1, 2. Ο Τάφος του Αλαβάστρου. Οι εικόνες είναι προτού ανασκαφεί και βρεθεί το πηγάδι.

σε ανάλογα θυρώματα του τάφου της Αγίας Παρασκευής της Θεσσαλονίκης ή του Τάφου Δ' της Πέλλας, που χρονολογούνται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.³.

ε. Το αλάβαστρο είναι πολύτιμο υλικό, που υποκατέστησε το μάρμαρο στην Αίγυπτο, προσφέροντας όμως ένα εξίσου μνημειώδες αποτέλεσμα (εικ. 4, 5, 6).

Εάν η χρονολόγησή μας είναι σωστή, τότε ο τάφος έχει κατασκευαστεί επί της βασιλείας του Πτολεμαίου Α' (323-285 π.Χ.), ενός γνήσιου Μακεδόνα, που είναι λογικό να τηρεί τα έθιμα των προγόνων του. Ας έχουμε υπόψη ότι τα χρόνια αυτά η Αλεξάνδρεια εξακολουθεί να κτίζεται, οι δύο πολιτισμοί δεν έχουν συγκεραστεί, δεν υπάρχουν ακόμη μικτά ταφικά έθιμα ούτε υπάρχει σημαντική αιγυπτιακή επίδραση.

Έχοντας την εμπειρία της οργάνωσης και της συμμετοχής στην πρόσφατη ανασκαφή που έγινε στο Λατινικό νεκροταφείο γύρω από τον Τάφο του Αλαβάστρου (Dr. Fawzi el Fakharani, και από την Ελληνική Εταιρεία Έρευνας και Μελέτης του Βασιλικού Νεκροταφείου), θα ήθελα να επισημάνω τα εξής στοιχεία, τα οποία, πιθανόν, διαφοροποιούν τις προγενέστερες θεωρίες για τον Τάφο του Αλαβάστρου:

α. Το επίπεδο όπου βρίσκεται ο τάφος (περίπου 2,5 μ. κάτω από την επιφάνεια του εδάφους) είναι υψηλότερα από τα συνήθη πτολεμαϊκά στρώματα (τα οποία φθάνουν σε βάθος 8-10 μ.) που έχουμε στις ανασκαφές της Αλεξάνδρειας, γεγονός που δεν ταιριάζει ούτε με τη χρονολόγησή ούτε με τα μακεδονικά χαρακτηριστικά του.

β. Η ύπαρξη πρόχειρης θεμελίωσης (μία σειρά από πλάκες ασβεστολίθου για τη στήριξη στη

μία πλευρά της βάσης) δεν παραπέμπει στη συνηθισμένη κατασκευή μακεδονικών τάφων, όπου δεν συναντάμε θεμελίωση, αλλά κατασκευή του δαπέδου απευθείας στο έδαφος.

γ. Τη σημαντικότερη όμως ένδειξη για το ότι ο Τάφος του Αλαβάστρου δεν είναι in situ (στον τόπο που ήταν αρχικά) αποτελεί η ανεύρεση, κατά τη διάρκεια της ανασκαφής, ενός πηγαδιού πρόχειρης κατασκευής (εικ. 7), πιθανότατα της βυζαντινής εποχής, ακριβώς δίπλα από τον τάφο (σε απόσταση 0,80 μ.) και με το στόμιό του σε χαμηλότερο επίπεδο (1,25 μ.).

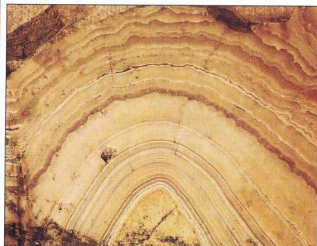
Αν ο τάφος βρισκόταν στην αρχική του θέση, σκεπασμένος τότε με χώμα (ώστε να σχηματίζεται τύμβος), ως Μακεδονικός, τι νόημα έχει και πώς θα μπορούσε να κατασκευαστεί αυτό το πηγάδι; Σε μια τόσο μεγάλη περιοχή, δεν υπάρχει λόγος να σκαφτεί ένα πηγάδι μέσα σ' έναν όγκο χωμάτων, ο οποίος λογικά θα έπρεπε να εκάλυπτε έναν Μακεδονικό Τάφο, και μάλιστα τόσο σπουδαίο!

Είναι επομένως πιθανότερο τα τμήματα αλαβάστρου που χρησιμοποιήθηκαν για την αναστήλωση του μνημείου να έχουν μεταφερθεί στη θέση αυτή από κάποιον άλλο, ίσως όχι από πολύ μακριά, λόγω του όγκου τους, σε μια εποχή μεταγενέστερη της κατασκευής του πηγαδιού, το οποίο ίσως είχε επιχλωματωθεί και δεν χρησιμοποιόταν ούτε φαινόταν πλέον.

Το πολύτιμο οικοδομικό του υλικό θα μπορούσε να είχε χρησιμοποιηθεί για την οικοδόμηση άλλου κτηρίου, για ταφική ή άλλη χρήση. Το γεγονός ότι κατά την πρόσφατη ανασκαφή δεν βρέθηκαν άλλα τμήματα του ταφικού αυτού οικοδομήματος (εκτός του προθαλάμου) άφησε δυστυχώς το πρόβλημα στο σκοτάδι. Σύμφωνα όμως με το πόρισμα γεωφυσικής έρευνας που διενήργησε το Τμήμα Γεωφυσικής του Πανεπι-

3. Το εσωτερικό του προθαλάμου του Τάφου με το θύραμα που οδηγεί στον κυρίως ταφικό δόλο. Διοκρίνεται η πολυτέλεια του υλικού.

4, 5, 6. Λεπτομέρειες από τον αλάβαστρο του Τάφου.

7. Το ηγνάδι που βρέθηκε δίπλα στον Τάφο και βαθύτερα απ' αυτόν, πιθανόν βυζαντινής εποχής.

στημίου Πατρών, υπάρχουν ενδείξεις για αρχαιότερες σε μικρή απόσταση (περίπου 8 μ.), όπου, για γραφειοκρατικούς λόγους, δεν έχει γίνει ανασκαφή.

Σε ποιον όμως θα μπορούσε να ανήκει ο λαμπρός αυτός μακεδονικός τάφος;

Ο Achille Adriani ήταν ο

πρώτος που ταύτισε τον Τάφο του Αλαβάστρου (αν και τον χρονολογεί μεταγενέστερα)⁴ με τον τάφο του Μ. Αλεξάνδρου. Την άποψή του αποδέχτηκαν και άλλοι σημαντικοί αρχαιολόγοι, όπως ο Dr. Nicola Bonacasa⁵, και οι λόγιοι που συνηγορούν μ' αυτήν είναι πολλοί: α. Ο τάφος είναι βασιλικός και χρονολογείται στην εποχή των πρώτων Πτολεμαίων (που, ως γνωστόν, κατασκεύασαν τον τάφο του Μ. Αλεξάνδρου)⁴. β. Έχει χαρακτηριστικά μακεδονικού τάφου και, όπως αναφέρει ο Πausanias⁶, ο Αλεξάνδρος ετάφη "νόμω τῶ μακεδόνων".

γ. Είναι κατασκευασμένος από πολύτιμο υλικό, πράγμα που μπορούσε να γίνει μόνο για κάποιον επιφανή άνδρα.

δ. Παρατηρώντας την ταφική αρχιτεκτονική των μεταγενέστερων ελληνοιστικών νεκροταφείων της Αλεξανδρείας (π.χ. Anfoushi, Mustafa Camel, Sidi Gaber), βλέπουμε μια έντονη τάση ζωγραφικής απομίμησης του αλαβάστρου στους τάφους κοινών θνητών. Αυτό σημαίνει ότι υπήρχε κάποιο πρότυπο προς μίμηση, και αυτό το πρότυπο δεν μπορεί παρά να ήταν μνημείο κάποιου σημαντικού νεκρού. Ο τάφος του ιδρυτή της πόλης είναι το πιθανότερο.

Αν η υπόθεση αυτή είναι σωστή, τότε επιβεβαιώνεται η προηγούμενη μας άποψη ότι ο τάφος δεν βρίσκεται στην αρχική του θέση αλλά είναι φερτός, διότι δεν είναι δυνατόν ο Πτολεμαίος Α' να κτίξει τον τάφο του ιδρυτή της πόλης σ' ένα απόμερο σημείο, πόσο μάλλον εκτός των τειχών, όπου βρίσκεται σήμερα το μνημείο.

Ο Στράβων αναφέρει σαφώς⁷ ότι το Σήμα βρίσκεται σε κεντρικό σημείο της Αλεξανδρείας και αποτελεί μέρος των Βασιλείων. Οπισωδότησε όμως ο Τάφος του Αλαβάστρου δεν μπορεί να αποτελεί το μνημειώδες Μουσωλείο, το Σήμα, που, σύμφωνα με τον Ζηνόβιο⁸, κατασκεύασε ο Πτολεμαίος Α' ο Φιλοπάτωρ (221-204 π.Χ.) προκειμένου να ενταφιαστεί τα οστά των προγόνων των Πτολεμαίων γύρω από την σορό του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ούτε το μέγεθος του τάφου ούτε ο τύπος του ταιριάζουν

με αυτή τη μεταγενέστερη εποχή (τέλος του 3ου αι.).

Πιθανόν λοιπόν ο Τάφος του Αλαβάστρου να είναι ο πρώτος τάφος που χτίστηκε από τον Πτολεμαίο Α' στην Αλεξανδρεία για να αναποθεθεί η σορός του Μ. Αλεξάνδρου. Σ' ένα σημείο που αργότερα εγκαταλείφθηκε και ο τάφος μεταφέρθηκε σε άλλη περιοχή και για άλλη πιθανόν χρήση, όταν επανενταφιάστηκε η σορός σε μνημειώδестη κατασκευή.

Σημειώσεις

1. Breccia, E., Rapport sur la marche du service du Musée, 1919-20.
2. Adriani, A. Achille, Annuaire du Musée, 1935-39, σσ. 15-23.
3. Haddad, A. Naif, Θύρες και παράθυρα στην ελληνική και ρωμαϊκή αρχιτεκτονική του ελληνικού χώρου, Θεσσαλονίκη 1995.
4. Adriani, Achille, Topogr., σ. 244.
5. Bonacasa-Di Vita, «Per ricordare un Maestro», Ann. Fac. Letters Univ. Palermo, I, 1963.
6. Πausanias, Arrixid I. 6.3.
7. Στράβων, 17, 794.
8. Zenob., III, 94 (Paroem. Gr. [Έλληνες παροιμιολογία], σ. 81).

The Tomb of Alabaster in Alexandria, Egypt. Some Observations

Kalliope Limnaiou-Papakosta

The Tomb of Alabaster, according to its established name, lies in the easter edge of the ancient city and is part of an important funerary monument of the Ptolemaic Alexandria.

It was found accidentally in the beginning of the twentieth century (1907). It was excavated and studied originally by E. Breccia and later by A. Adriani, who, as a matter of fact, reconstructed the monument around 1937.